

Halottak élén

A címhez, miszerint Radnóti sosem fog memoárt írni, csak annyit, hogy nem is kell neki, a *Litera* portál szerkesztői (Jánosy Lajos, Fehér Renátó, Nagy Gabriella) szép és gazdag anyaggal teli életinterjút készítettek vele, ami ugyan nem memoár, de pofás életrajz. Ezzel indul a könyv. Amiből sokat merítettem. Korábban úgy tudtam, hogy mikor a Petőfi gimnáziumban tanítottam, Radnóti Sándor az osztályomban volt magántanuló (Balassa Péter is oda járt, nyilván onnan ismerték egymást). Kapcsolatuk másképp alakult, bár a petőfiség stimmel. Itt, a kötetben Radnóti – a *Holmi* rovatvezetője – Balassa kritikusi pozíciójának kétértelműségét elemzi. Lehet, hogy helyesen, volt benne valami ünnepélyesség vagy a transzcendens értelmezés utáni vágy. (Ld. *Halálnapló* című művét.) De nálam az a gesztus, ahogy a *Vagyunk* című dolgozatát közzétette (1980), mindent vitt: új prózáirói generáció, új irodalmi korszak nyitányát fejezte ki, sőt, kritikusai súlyával berobbantotta, majd annak élére állt. Csodáltam. Radnóti elismeri e gesztus korszakos voltát – vagyis Ottlik, Esterházy, Nádas és társai meghatározó szerepének esztétikai felemelését –, de látja Balassa árnyoldalait is, dühkitöréseit, sértődékenységet, meg hogy Spiró *Az Ikszek* című regényét nem értette meg, illetve rugdosta. (Igaz, Balassa e dolgozatát életében nem publikálta.) Meg azt is – és ez a szép a róla szóló rövid írásban –, hogy halála

előtt hogyan „szelídült” meg, s vált higgadt, bölcs öregeberré (ötvenvalahány éves volt halálos betegsége végén...). Mert tragikus volt ez a „megszelídülés”, voltaképp Istenben bízó halálvárás... Itt azonban zárójel nyitok: említettem, hogy Radnóti a legendás *Holmi* kritikái rovatát szerkesztette. Ami Réz Pál felügyelete mellett akarva-akaratlanul az irodalmi kánon szinte legfontosabb alakítója is volt. Mégis, amikor Oravecz Imre a *Kaliforniai fűrj* című regényével az égbe szökött, Radnóti korrigált: bevallotta, hogy korábbi „kánonukból” kifelejtették Oraveczet, ami hiba volt. Nos, ilyen önkorrekcióna kevesen képesek, nagy kalaplengetés. Akkor is, ha magam nem vagyok híve a kánonoknak.

A kötet harminchat íróval foglalkozik, úgy értem, azokat a művészeket veszi sorra, akikkel találkozott, akikkel szót váltott, netán akik közel álltak hozzá. A látószög és az írás személyes, mert saját magáról is szólnak ezek a történetek, amikor portrétöredékeket, netán anekdotákat rögzít. Így aztán Radnóti életének kanyarjait is jobban értem. Például azt a furcsaságot, hogy Eörsi mellett ő volt talán az egyetlen író, aki a legális és tiltott nyilvánosságban (*Beszélő*) egyaránt szerepelhetett dolgozataival. Megértettem a Magvetőben töltött éveit is, pontosabban az igazgatóval, Kardos Györggyel kialakult ambivalens viszonyát. (Ami végül Radnóti goromba kirúgásával zárult.)

Csoóri Sándor hosszabb fejezetet kap, nem véletlenül. Induláskor még, bár különböző platformokon, együtt építették a Kádár-rendszer ellenzékét, aztán törés következett be, a korabeli egység két táborra szakadt (a Monoron összegyűltekből kivált a lakitelki csoport, és megalakult az SZDSZ). De jött még annál is rosszabb: Csoóri dolgozata a magyar–zsidó viszonyról (*Nappali hold* 1993). Csoóri szerint az SZDSZ asszimilációt akar ugyan, de úgy, hogy a magyarok illeszkedjenek a „más vallásúakhoz”. Radnóti keményen visszavág, a háromlépésnyi távot betartó politikai haverságnak vége. De nem is ez az érdekes ebben a portréfeleségben, hanem az a folyamat, ahogyan a rendszerváltás után Csoóri fokozatosan elveszti befolyását, szellemileg is beszűkül, mondanám, leépül. Radnóti finom tollal tragikusnak nevezi ezt a folyamatot.

Válogatok, a kedvenceimet keresem. Radnóti személyes élményeken átszűrt portréi korábban az *ÉS* hasábjain jelentek meg. Az Eörsi Istvánról írottakat kíváncsian olvasom: nem álltak közel egymáshoz, de volt köztük személyes viszony. Radnóti tisztelte az '56-os börtönéért, kemény humoráért, még a dühöngéseit is lenyelte. Amit hiányolok a személyes portréból, az a melegség. Eörsi minden felcsattanása ellenére szerethető, mosolygós ember volt, Radnóti leírása hűvös és távolságtartó. Ennek kapcsán azt kezdtem érezni, hogy voltaképp majd minden személyes portré ilyen distanciát tartó (hideg) módon született. Persze Radnóti kritikus, a kritikusi pozíciónak pedig csak jót tesz, ha alanyával szemben *drei Schritt vom Leib* tartja

magát. De itt nem kritikáról, legfeljebb kritikával elegyített személyes portrékról van szó, ha jól olvasom. Egyébként, még mindig Eörsivel kapcsolatban, Radnóti Sándor kitűnően látja, hogy az értelmiség Eörsit börtönévei után nem vagy csak feltételesen fogadta be. Éspedig azért, mert a rendszerrel való ilyen-olyan békekötésük ezt valahogy megakadályozta. Poén.

Esterházyval lazán, többnyire valamilyen nemzetközi találkozáson jött össze, tudja-elismeri írói nagyságát, más kérdés, hogy irodalmi ideáljába nem illeszkedik. De hogy ezt le meri írni, az dicséretes gesztus. A Péterek nála együtt is szerepelnek, az Esterházyról írottak Nádasba futnak bele, tündéri párhuzam-ellentét íródik róluk: egyikük arisztokrata ősöktől érkezett, a másik bolsi szülők és rokonok világából. Az egyik az irónia és a nyelvi bűvészkedés mestere, a másiktól mi sem áll távolabb, mint az irónia. És idéz egy szellemes, találó jellemzést: „Nádas szerint EP ellenállásának eszköze a férbibáj volt, s igaz, Esterházy rendelkezett ezzel a ritka tulajdonsággal. De valójában művének politikai-stiláris fordulatót hajtotta végre szerzőként is, magánemberként, bebizonyítva, hogy stílusa életstílussá válhat.” (Felkaptam rá a fejem, mert a kifejezést – férbibáj –, még sose hallottam, de itt tökéletesen „ül”. Megtetszett.) Aztán így folytatódik a jellemzés: „Egyszerűen nem fért bele a nyelvébe a kisujjnyi engedmény, áldozat, kompromisszum; maga a nyelv vetette volna ki magából, vagy tette paródiává a »szívünknek drága szocialista hazát«. Pontos szókimondása, rendszerkritikája, ironikus beszólásai (és újabb művei) nagyon hiányoznak.”

Lapozok. Fehér Ferencet bátyjának nevezi, s valóban sokat tanult a korán elhunyt filozófustól, Heller Ágnes második férjétől, a „klánfőnöktől”. (A *Budapesti Iskola* alapítójaként, „ügyvezetőjeként” gondolok rá...) Volt mit tanulnia: Fehér történelmi és politikai elemzései ragyogóak voltak, pontosan látta, hogy mi fog bekövetkezni, ami politikusi erény (olvasom Radnótinál), de teoretikusan is tudta használni ezt a képességét. Ennek ellenére vagy ezzel együtt Radnóti pontosan látja Fehér gyengéit: felcsattanó indulatosságát, csajozási mániáját, politikai aspirációit (amelyek nem jöttek be). És persze áldozatkészségét, amellyel „menedzserként” állt Heller mögött, igazgatta pályáját, bonyolítva levelezését, korrigálva olykor a trehány szövegeit. Nagy figura volt a veszedéseivel (összeveszek-kibékülök alapon). Napjaink szemétsége, hogy szép csendben elfelejtik; Radnóti igazságot tesz, amikor megidézi alakját precíz portréjában. Csak megjegyzem, hogy a sors kegyetlen volt Fehérhez: első infarktusa után a mentők rendbe tették, és levonultak, pár óra múlva jött a második, akkor viszont már elkéstek, Ferit elvitte az újabb roham. Nem ezt érdemelte. Hadd említsem itt Radnóti Heller Ágnes tragikus halálával kapcsolatos írását, szép, emberi búcsú, egy világklasszis kapja meg méltó helyét a magyar és globális kultúrában.

Sötét képre lapozok: Kardos Györgyre, a Magvető egykori igazgatójára. Radnóti az ő intézményében dolgozott, látta Kardos gyengéit, diktatórikus vezetői stílusát, gonoszkodásait (őt magát végül szemét módon kirúgta...). Nekem más kép maradt meg Kardosról, nevezetesen az, hogy

bátor kiadónak tartottam, Fejes Endre volt a mániája, de Konrádot, Tandorit, Esterházyt is ő „hozta be”, figyelt a „lefeketedett” írókra is. Ahogy Radnóti írja, lehet, hogy tényleg túlélte azon a vonalon, amit Aczél húzott meg a kiadáspolitikában, s mit mondjak, ez tetszett nekem. (Bár annak idején az Amerika-könyvemet fektette vagy három évig, szóval nem mint kedvezményezett emlékszem a pozitív tulajdonságaira.) Mellékesen abban a házban (a Vörösmarty téri irodaházban) lóttek is, Radnóti is említi az esetet. Itt lett öngyilkos Tömpe András, a Corvina igazgatója. Korábban berlini követ, aki ottani állomáshelyéről a csehszlovák bevonulás másnapján vaskos tiltakozó levelet küldött a Központi Bizottságnak, mélyen elítélve a bevonulást, a szovjet igények szolgálai kiszolgálását és a világpolitikába való durva beavatkozást. Akkor a levélnek nem lett súlyosabb következménye (tán mert egy volt spanyolossal már nem illett elbánni). De '71-ben egy alávaló feljelentés kapcsán a párt minden szintjén elítélték. Percekkel az utolsó, nyilvános megalázás előtt Tömpe felment tizedik emeleten lévő szobájába, szomszédait hazaküldte, és föbbe lőtte magát. Rendes ember volt. Itt csak azért említem, mert neve a Kardos-dossziében Radnótinál is előfordul. (Ott volt az épületben, amikor a lövés eldördült...)

Üdülés a Tandori Dezsőről írott tárca: verselemzés, imádtam a kezdősorait, az *Egy talált tárgy megtisztítása* nekem is világítótorony volt (bár nem értek a lírához, e kötetet nagykanállal ettem). Hálás vagyok Radnóti Sándornak e méltatásért, bár apropója szomorú: a költő halála (2019). Ha mellé teszem azt, amit

e kötetben Petri Györgyről találok, akit próbáltam megérteni, ég és föld. Ott, Petrinél, inkább csak a nagy piálások maradtak meg bennem, amit Tandoriról ír, ott már verssorok is vannak, Radnóti kritikusi szemüvegén átvillanva megül a bájos szürrealizmus az agyamban. Köszönet érte. Petrit pedig pátyolgattam, a tanszékeken előadott, érdekes, hogy a fiatalok élénken reagáltak rá. Mondom, próbáltam megérteni, illetve felfogni lírikusi nagyságát, de nem ment. Radnótinál se ment. Már olvastam olyat is, hogy nem is volt olyan nagy költő. Hm. A hálás utókor.

A személyes látószögben természetesen benne van Soros György is. Az is, hogy Magyarhon mi mindent köszönhet neki, tán a legtöbbet, amit valaha is kapott az ország egy filantróptól. Radnóti Sándor Soros-ösztöndíjasként került Amerikába, és megjegyzi, hogy bár találkoztak, nemigen tudott hozzá közel kerülni, Soros ugyanis hűvösen hátrított, a személyes ügyek nem érdekelték. Most végre valaki köszönetet mond neki. Emlékszem az első „ajándékára”: az egyetemi tanszékeket ellátó Xerox gépek tömegére. Korábban központosított műhelyben lehetett másoltatni, ahol is a kezelő egy nagy füzetbe beleírta a másolandók témáját-címét, a szerző nevét, no meg azét, aki ezt másolatban használni szándékozott. (Annak idején könyveket is másoltattunk némi jatt ellenében, mert magyar könyvtárakban nem találtuk meg a kutatási anyaginkat.) Nos, Soros Xeroxai véget vetettek a BM kukucskálásának, hisz a másolószerviz füzetei (nevekkel, címekkel) az elhárítás tudását gyarapították. Soros erre tett pontot, a többit nem írom ide. A rönt-

gengépek felújításától az írók, festők támogatásáig mindenki bátran utánanézhethet. Soros hazánk nagy jótévője, Radnóti tárcája illő kézszorítás.

A kötet talán leginkább megrendítő fejezete Könczöl Csabáról szól. „Biztos nem lesz szabatos, amit mondok, bár éppen tőle sok alkoholológiát tanultam, [...] tizenhat éves korában megkóstolta, és attól kezdve alkoholista volt. De hát sok minden egyéb is volt, elragadó fiatalember, nagy *womanizer* (magyar megjelölője – szoknyapecér, szoknyabolond, nőcsábász – mind pontatlanok lennének), hatalmas tehetség, nagyszerű stilszta, bátor közéleti ember, az egyik legjobb magyar irodalomkritikus, remek fordító (Bahtyin és más nagy oroszok magyarországi megismertetője és propagátora).” Jóban voltak. Annyira, hogy elvonókúráján Radnóti meglátogatta, és utána is jó viszonyban voltak. Fontos írásokat közölt, nem is gondoltam volna, hogy filozófiából. Nem részletezem: a rendszerváltás után tragikus sors, elszigetelődés jutott neki (amire most Radnóti hívja fel a figyelmet). Aztán a nyomor és az alkohol lett a végzete. Ötvenhét évesen halt meg.

Itt a fejemhez kapok: Radnóti e könyvében Soros kivételével csak halottakról ír. Ami egy idő után nyomasztó tud lenni, bármennyire is igaz-pontos a személyes hangvételű karakterek rajza. Halottak élén. Amúgy ez a nem-memoár mégiscsak kiad egy meghúzott miniönéletrajzot. És egy fajsúlyos teoretikus kritikus karakterét is.

Radnóti Sándor: Sosem fogok memoárt írni. Budapest, 2019, Magvető. 292 oldal, 4499 forint.